

אברהם בלאם

א.א. קאבאק

(יום השנה למוחו)

א.

עם נצנוץ רעיון התחיה בישראל עוד היו עלומים בלבו ושחור בשערות ראשו, ומירחי הדבש של האביב ההרצלאי ועד ימינו אלה ליוה את תהלוכת זרנסאנס עד לחיים החדשים בצאתו בעקבות הדרך הגורלית של עמו.

מיצירת הבכורה שלו "לבדה" שהתחיל בחקר חי הנפש של האשה העברית המודרנית, דרך "דניאל שפרנוב" ו"נצחון" עד לבין ימים ובין מדבר" תיאר את ההוי הארצי-ישראלי על רפיונו ועונו, שמתותיו ואכזבו תיו. ואם כי לא ירד למרתפי העולם ולא עסק בנייתו פסיכואנליטי של גבוריו, דרכו היתה ברורה ובהירה במישור. הוא רצה למצות את גודל הסבל והמלחמה הפנימית, את האמונה והנחמה בהפכם לכלים אשר ביצירתו. א. קאבאק אינו משתייך למפלטי דרך ול"איו" צי"ם" החדשים, כי חידושים צצים ותושים נובלים, סטיות הולכות וסטיות באות ודרכם של באלזאק, וולה ודיקנס לעולם עומד — סח היוצר הגדול, הסתכלותו בחיים ובטבע היא בהירה וסובייקטיבית, כי הוא מצויד בעיני אמן. א. קאבאק חדר וראה את החיים המתים בסיווריו הראשונים הוא היה זורם בשטף הגלים, הרי בספריו האחרונים עצר את הגישה ויעמד על התמורה בעברו לנתיב חדש — לשלמה מולכו — עם כיסופי הגאולה ההיסטוריים ול"משעול הצר" ולבסוף ל"ח" לל הריק" — ססגת היצירה. "כמשעול הצר" זוהי שעת מלחמת איתנים, שעת דמדומים, אשמורת שאינה יום ולא לילה. אווירה של התנצחות ומלחמת דעות ואמונות. אך גולת הכותרת שביצירתו, זהו הפרוטוטיפוס יוסיל שב"חלל הריק" שאינו אלא דמותו של הסופר.

ב.

ב"חלל הריק" או "תולדות משפחה אמת" דוגמת "בית הפורטייטים" של ז'וזף גלסור" תי" כותנו לחתך-אלכסוני של רחשי משפחה יהודית, של בית ליב יאנובר בו כבר נשבו רוחות השכלתיים. כאן הוקף ויריעה רחבה

לכל התנוצות והתנועות אשר רבו בציבור ריות היהודית, ההשכלה, אשר לקחה שבי את הנוער שקרע צוהר בחומת הגיטו וקר זה למצוא שמש בדרכים, חזרה בה. את השיבה הזאת למקור המחצב אחרי תעיות ותהיות תיאר לנו קאבאק בספרו. ואם כי כבר ידועים לנו גבורי השכלה הסוערים בה "לאן" הגורלי ולבסוף דועכים כפתיל, הרי יוביל יאנובר, זה שיצא את העיירה בכדי להחזקת" ולחזור עטור הדיפלומה, הוא היחיד חוזר אל בית המדרש, ולומר כי אין אדם מוצא תיקון לעצמו אלא בתיקונם של אחרים ואין תיקון היחיד אלא בתיקון הרבים. יוסיל ברח מעצמו ומהסביבה לו בכדי למצוא את נפשו. כי אין האדם יכול להסתגר בחדרו או בתחומים המוגבלים של נפשו ולהשתדל להסיח את דעתו מהמרחש, אין הוא יכול להצליח בזה, כשם שקול האלוקים רדף אחרי קין כן רודף קול האימים של הזמן אחרי האדם ואין האדם יכול לאטום את אוניו, יוסיל ברח מהשרסה שהתחוללה בנפשו הוא שוע לעפות בבקשו את. דרך החיים ואת באר התקווה הגדולה. לאט לאט מצא את שבילי היער שם עומד ר' בר עטוף בט" ליתו ובתפיליו מרעד בדממה וזורחת מתוכו הדביקות בבוא באור של קדושה, כאן על גדות הניימאן המופלא ראה את עולם הקב"ה בזיו וקריאה נפלטה מפיו: "מה נאה מקום זה!" בבית המדרש של בעלי מוסר בא"לידי הכרה שכל חייו מעוקלים היו מפני שכל ימיו חי לעצמו. הוא הגיע לידי הכרה שאותו נו יהיו שוטמים ועוינים, מבזים ומלגלים, בין אם נהיה חרדים על דת אבותינו ומצוד תיה ובין אם נהיה כולנו משכילים פורקי עול. טובה היא התשכלה למשכיל אבל אין לעשותה קרדום לשחרור העם. העם נזקק לאמונה ולאלוקי ישעו ואדם מישראל חייב להיאבק ולהאמין כי סוף השחר לעלות.

יוסיל עבר לסלובודקה והתחבר אל שולחן "העין יעקב" בקרב היהודים העבוקנים הניו-בים כפ"ים על ספר אחד ומרפרפים על שר ליו, נפגש באברהם מאפו שראה את נקודת הכובד בשכחת הלשון ותורת הרפואה טעמה

פג, פקפוקים וספיקות אכלו את נפשו. הן רופא בסלובודקה בתחום המושב היהודי חייב להיות קודם כל יהודי בחיצוניותו ובפנימיו" תו עליו להיות אחר-העם, להיות מקיש כתפו שלו לכתפם של פשוטי ישראל, להיות לא בלבד רופא חולים כי אם למעלה מזה — גם חובש לגשברי לב. כי חייב אדם לכוון את מחשבותיו תמיד כלפי מעלה מתוך התבונה פנימית ולא להשגיח כלל במחיצות החיצוניות. מבית הגימנסיה שבקובנה הוא חוזר ומוצא את השביל לשכונת נאמיהא ל"סטר בל" של חסידים כמינסק, בין הכתלים המפורתים וקורות התקרה המפולשות בתוך עשן ואפלולית, בקע אליו אור של אהבת הבורא ואהבת האדם. כמו ממרחק הבליה לפניו בזו"ה מסתורין זיוו האיקונין המופלא של הצדיק הקדוש, של הרבי, יפה מצא את עצמו. בתוך אותו סביב של אש נעלמת יצא מזוקק ויוסף יאנובר שהתעתד להיות רופא בישראל הרופא היהודי במינסק, יצא לדרך ארוכה לרבי ובסוד הכלל מצא גם את נפשו הבודדה את שמחת החיים לה נכסף ואלה ערג כל הימים. כי כשהפרטיות שבאדם תיסתר עד שלא תהא ניכרת כלל וה"אני" שבאדם לא יהיה קיים ויידחה מפני הזולת, כשחורת חיים זו חדרה לתוכו מצא גם את אורח החיים החדש. דרגות ודרגות עלה קאבאק ביצירתו עד הגיעו ל"אני מאמין" זה ואפייני הדבר, שדווקא בימי התאבנות החושים, בזמן שאי רופה הפכה גל של עצמות ולב אדם חדל מלפעום, בתעיה גדולה זו ראה קאבאק את המכיכה ושאל למורה הנבוכים של הזמן. כבר ציינה הבקורת: יוסיל מ"בחלל הריק" איננו מן הפורצים של בני דורו, כי בית אביו כבר היה פרוץ לרוחות ההשכלה. אולם חידושו של קאבאק הוא שגבורו שיצא כבר בדרך פרוצה עמד לבסוף בפרץ והוא חזר. קן משפחתו — חרב, עולמו נתמוטט והוא שב מהחלל הריק לעולמו של הבורא, לאמונה בחיים ותוך חדוה מוצא את המעייין.

ג.

"בצל עץ התליה" זהו קטע אחר של אותה המסכת המהוה סטיה מהקו הנמתח של גבורי "חלל הריק" וראשית התווית הדרך לאספואיה של 1863 שהיא כה גדולה וניכרת בקורות העם הפולני. במלחמת גבורה זו של עם מדוכא הקם למרוד, מצא לו העם הפולני את שותפו הגורלי בעם היהודי —

עם ברק יוסלביץ בראש — הלוחמים הפרי-מאנטיים של מלחמת הצדק, א. קאבאק העדיף לנטות מזירת המלחמה ולעומת זאת העלה דמות מרכזית שהיא חוליה גינאר-לוגית במשפחת ר' זוסיה, את לאפונר שנח"טף בידי הקאנטוניסטים, ניצל והגיע לגובה שיגיא, לחלום הדיקטטורה הרומאנטית. "בצל עץ התליה" זוהי אווירת מחתרת של ריגול וחשודים. לאפונר (תימקה), שכל ימיו הם קודש לאידיאה של חירות העם ושמצע"לם לא פסקה בו האמונה, שקוע ראשו ור"בו במאבק ואינו מתחמק מהכלל היוזאיטי. כי אמצעי בעלי הפיונות כשרים גם כן למ"ען המטרה הסופית, אולם בהיתקלו בקרבן הפרט הקרוב אליו הוא קובע שאי אפשר לו לאדם לקצץ את חייו וזולתו בלא שירגיש במום שהטיל בחייו של עצמו. כי חייו זולתו תנו אינם דבר פשוט. לאפונר שהיה נכנס ויוצא לטרקליני הנסיכה לובימסקה, מעורה בחוגי-המחתרת, נשלח חוצה לארץ להתר"אות עם מפקד כוחות המרד — סראגוט — ושם נקבע גורלו. הוא הפאטריוט המוב"הק, שכל חייו הוא הוגה ברעיונות המרד ופועל במערכותיו נפגע קשה עת נודע לו, כי שאר בשרו ישראליק מפולישוק נפל חלל בידי אנשי המרד שראו בו, ב"זיד" האלי-מוני מרגל ובריה עלובה. לאפונר החולם את חלום המהפכה למען "חירותנו וחירות" כם" נפגע בצפור נפשו עת האידיאלים שלו נדרסו ואז הוא חוזר אל הכרת עצמו אל "הפינטעלע איד", והוא המרדן פונה עורף למהפכה ולא-אידיאל האוניברסאלי שהיה צריך להקיט בכנפיו גם את השלום והנחמה לירודים ובורח להשכיח את עצמו ואת כחור תיו הסמויים הפועלים כסתר נפשו. לאפונר זועזע בעומק לבו למראה עץ התליה ונסוג לעיר הגעש אוריסה בכדי להתחיל מחדש לרקום את חייו. אמנם נפשו היתה ציפה מדי וגם הטינה לרוסיה שנתגברה בשעת המרד השליטו עליו אדישות לאה כלפי כל מה שראה ושמע במקום חדש ובי"חוך רעש גלי החיים התוססים בסרך אר"דיסה הן ירט לשבילים אחרים, אך הפרוי-טוטיפוס יוסיל שעשה את ימיו גם כן באטמוספירה זו ובתוך החברה העשירה בין באנקאים, סוחרים ומתווכחים, הוא מת"מצא בתוך הסכוכת כל מסיכות ומאבקים. כי רק דרך אחת יש — אומר יוסיל — להתגבר על הנפתולים ולהיחלץ מן המיצר. לא להסיע את הלב מנקודת האור האחת השמרת בו על מידות הרחמים — המחיר

לה והאהבה — כי זהו גטיון בו אדם מתנסה לפני האלקים. יוסיל הביא אסופים הביתה, טיפל בהם, חבש את פצעייהם ודאג למחיתם ולבסוף צנץ רעיון במוחו — ארץ ישראל כנקודת מצא וסוף לתלאות הגולה. ברעיון זה עם כל האפתעה שבו מצא יו"טיל שלב נוסף בדרגת עליתו. ה"סיפור בלי גיבורים" לא, א. קאבאק הוא ביטוי לרחשי הגות של משכיל על זר"מי המחשבה. בימיו למן הניהיליזם ועד חייבת ציון, על אישיו, בוניו ומעצביו. א. קאבאק גילה את הכפילות שבחי גבוריו שעובו את מקור מחצבתם כגון יושה סי"מיונוב, את האומיותם כגון ה. לאפונר ול"בסוף חוזרים כולם בדרכים שונות אל עצי"בם, כי החזרה זהו הקו הגורלי ביצירת קאבאק וחלק בלתי נפרד במחשבתו ההו"פכת לטבע שני אצל גבוריו.

ד.

זהו החידוש בספרות העברית החדשה העומדת עוד על בסיס החילוניות, וטרם עשתה את חשבון נפשה. הריבוייה הזאת של הספרות — לתנועת ההשכלה עשה א. קאבאק בהחזירו את הבורח ובנטעו את הגטע כאדמה דשנה ופורייה. הוא הפך את מורו האור לשוחרי האור. כי כה אמר קאבאק: אין לך סופר בישראל בין מן המשכילים ובין משאינם משכילים שכאשר בא לידו לספר על ערכנו ועל עמידתנו דלים וריקים אינו מוזהב את סי"פורו בדברי גלגל וקלות ראש לבני המלים "אתה בתרנו". ליגלג עליהן גורדון, לגלג סמולנסקי, מנדלי, מי לא התבדח בן. יודע אני כי גם לכם נעשתה אמונה זו חוכא וטולא. עפר אני תחת רגליכם, רכותי, אבל שאו נא לי כגודל חסדכם! בי יש אמונה זו. אני מאמין שהמקום בחר בנס קיומנו והשתמרותנו בין הגויים. טלטלנו בין העי"מים ותעיותנו בכל שבילי העולם שלא תחול בנו כליה ובלא שניטמע בין אומות העולם, אמונת תום זו אליה הגיע קאבאק טרם היכ"חה שרשים בלב סופרי ישראל על אדמת ציון, טרם חדרה הבנה זו, רק אחרי טלטלה נפשית ולבטי גוף הגיע אליה קאבאק בגי"לוי זה ובד כבד עם עלייתו הנפשית חלה גם עלייתו האמנותית. אין זו רק נואירומאנטיקה שקאבאק העלה במחולו את התפארת שבאדם, כי אם הודכות מוסרית שהוא עבר בכור נפתולי נפשו. ייתכן שיש כאן אידיאליזא"נו

ציה ואולי גם טנדנציה מכוונת מדי, אולם זהו הספר הסובייקטיבי ביותר ולכן גם האנטי ביותר של היוצר — זו היתה מנ"מתו והאידיאה המרכזית שבספרו האחרון. ה.

בתחילת המאה העשרים ועד פרוץ המל"חמה העולמית — כותב ד"ר צבי וויסלאק בסקי — עדים היינו לחזיון רב ענין בחיים הספרותיים של האומות הגאונות באמנות הסיפור — האומה הצרפתית וה"אומה הרוסית. הרומאן הלך ונדחק מפני הנובילה הקצרה, הרעיונית. הרומאנים של אמיל זולה נחקו והלכו בצרפת בפני הגו"בילה של מופאסאן ורשימותיו של טשכוב דחקו את הרומאן הרוסי הגדול. זו היתה מעין סלקציה סוציאלית, כי רק בני העליה שלא היו זקוקים לאכילה גסה משולחן הרעיונות הסתפקו בטעימה קלה חסיפה לעומת השדרות העממיות שהיו זקוקות לפרנסת צרכיהן הרחניים והתרבותיים. וב"עוד שהנובילה מכניסה רק את הרעיון המגובש, המצומצם, התמציתי — פורש הרומאן יריעה רחבה וזמן בלתי מוגבל. גם הרומאניסטון העברי עומד בפני קש"ם מפציפיים, הייתי אומר ארצישראליים, כי כשם שקיימת בעית השמש והאור בציור כן ישנה גם פרובלימת הרומאן העברי החזק זרועות עולם או התופס שטח מצומצם של הוי. קאבאק עבר דרך של כמה נסיונות ונשאר עומד על קרקע הרומאן, כי לדעתו זמנה של הנובילה עבר כבר. והקורא בזמ"נו זקוק לחזיונות עזות על ידי עזרת רשי"מים, רחבות בהיקפן, מלאות ברבגוניותן, במתח התענינות ודריכות עצבים מתמדה שאינם בני חלוף, אלא הולכים ונמשכים. תקופתנו עשירה היא בזעזועים ותמורות החיים — שפע רישומיהם עצום הוא מכלי הקיבול והארם רושם במהירות, אך תפקיד הסופר הוא לא לתאר את הסביבה בכדי לקלוט את געש המכוונה או ניגון האושר, אלא לעצב את החיים ולחתוך ניב גלמי התמיות הפנימיות של האדם. א. קאבאק התחיל לשיר את שיר חייו ולגודל את המסכת ההיסטורית והיהדות הנאמנה מצאה בו בגילויי החדש בבואה נאמנה למשאלו תיה וכיסופיה, אך שירו נפסק ולבו חדל מלפעום.

הוא לא זכה להשלים את מפעלו העצום כי פתיל חייו נקמד באמצע. היה איש וא"י ננו עוד.